



Vrchotovy Janovice

Hmotná kultura šlechtického sídla
od středověku do současnosti

VLADIMÍR BRYCH | LUDMILA FIEDLEROVÁ | KLÁRA FLEKOVÁ



NÁRODNÍ
MUZEUM

Vrchotovy Janovice

Hmotná kultura šlechtického sídla
od středověku do současnosti

VLADIMÍR BRYCH | LUDMILA FIEDLEROVÁ | KLÁRA FLEKOVÁ

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/9.l.b, 00023272).

Recenzenti: Mgr. Tereza Davidová
Bc. Ivana Hrušková
Vědecký redaktor: PhDr. Petr Příbyl, Ph.D.

OBSAH

1. Úvod.....	4
2. Historický přehled.....	5
2.1 Janovice a páni z Janovic.....	5
2.2 Janovice za Vrchoťů.....	9
2.3 Janovice za Říčanů.....	9
2.4 Janovice v době hrabat z Vrtby.....	10
2.5 Janovice za Vratislavů.....	12
2.6 Janovice v době Nádherných.....	14
2.7 Vrchoťovy Janovice v době 2. světové války a v čase po ní.....	15
2.8 Zámek a park Vrchoťovy Janovice ve správě Národního muzea.....	16
3. Archeologický výzkum.....	18
4. Katalog.....	20
4.1 14.–17. století.....	20
4.2. 18. století.....	58
4.3 19. století.....	65
5. Závěr.....	68
6. Shrnutí.....	68
7. Résumé.....	69
8. Prameny.....	70
9. Literatura.....	71
10. Seznam ilustrací.....	73

1. Úvod¹

Zámek Vrchotovy Janovice je jedním ze zástupců drobného šlechtického sídla, jakých známe v české krajině zdánlivě bezpočet. Vznikl jako skromná tvrz, postupně byl transformován v sídlo zámeckého charakteru, v jehož podobě se dodnes zachoval. Ačkoliv mnozí z majitelů, jmenujme alespoň nejvyššího maršálka a zvikovského purkrabího Purkarta z Janovic či v poslední době čím dál proslulejší baronku Sidonii Nádhernou, dosáhli značného společenského postavení či věhlasu, samotnému zámku se vyhnula přestavba, která by zásadním způsobem měnila velikost sídla. Bez velké okázalosti, zároveň však s nezpochybnitelnou kulturní i estetickou hodnotou tak zámek ve Vrchotových Janovicích přečkal i období, která mu nebyla příliš nakloněna, a dodnes zůstává stavbou, jejíž místo je ve středočeské krajině pevně zakotveno (obr. 1).²



1. Vrchotovy Janovice, celkový pohled na současnou podobu zámku. Foto V. Brych.

¹ Publikace je věnována památce předčasně zesnulého PhDr. Vladimíra Brycha, který byl jak vedoucím archeologického výzkumu v prostorách zámku Vrchotovy Janovice, tak autorem částí předkládaného textu, jejichž vydání se bohužel nedečkal.

² Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/9.I.b, 00023272).

Následující řádky by měly ilustrovat běh staletí, která zámek a jeho bezprostředním okolím proudila většinou bez velkých otřesů. Prostředkem k vykreslení pozvolna se měnící skutečnosti jsou v tomto případě předměty, které se z minulosti zachovaly dílem náhody. Velká část z nich byla vyzvednuta v rámci archeologického výzkumu. Ten v souvislosti s rekonstrukcí objektu probíhal v letech 2004–2007 pod vedením PhDr. Vladimíra Brycha z oddělení starších českých dějin Národního muzea. Jeho výsledkem je kromě zpřesnění představ o historickém vývoji zámku Vrchotovy Janovice i množství nálezů, které ač zachovány často jen v torzech, výmluvně svědčí o každodenní realitě minulých století. Předměty v předkládaném katalogu pocházejí z různých období. Měly by totiž ilustrovat nejen středověkou či raně novověkou skutečnost, ale i dokreslovat či prohlubovat naše znalosti o dobách, s nimiž si běžně archeologii nespojujeme.

2. Historický přehled

2.1 Janovice a páni z Janovic

Páni z Janovic hráli po tři staletí významnou roli v českých dějinách. Přesto nezakotvili v obecném povědomí. S trochou nadsázky lze dokonce říci, že se stali „zapomenutým“ šlechtickým rodem. Ostatně i jejich původní janovické sídlo zmizelo pod hávem mladších přestaveb, takže si na první pohled ani neuvědomujeme, že jde o středověký hrad. Budeme proto stručně sledovat jejich osudy nejen na hradě, ze kterého vzešli a po němž se psali, ale zčásti i v dalších koutech země, kde se nacházela jejich sídla a statky. Je třeba předeslat, že poznání janovické genealogie je teprve v počátcích. Stále je zde řada nejasností a bílých míst. I z toho důvodu je zajímavé sledovat osudy rodu pánů z Janovic i poté, co sídlo ve Vrchotových Janovicích přenechali svým nástupcům. Pokusme se tedy alespoň v krátkosti představit jejich působení jak v místě, po němž získali své přízvisko, tak v celém království.

2.1.1 Ve službách přemyslovských knížat a králů (12.–13. století)³

Svědectví o době před vstupem Janovic a jejich majitelů do psané historie vydává kostel sv. Martina v centru dnešního městyse. Románskou stavební fází památky, jež prošla několika přestavbami, zevně připomíná spodní část západní věže z kvádrového zdiva (*Podlaha – Šittler* 1898, 32–37; *Merhautová* 1971, 357). Původně tribunový vlastnický kostel je dnes jedinou viditelnou součástí zaniklého velmožského dvorce (srv. *Tywoniak* 1994, 7; *Kašička* 2006, 63), založeného v nejvyšším bodě protáhlé svahové terasy nad potokem. Ostatní pozůstatky raného šlechtického sídla ukrývá zem. Podle analogií lze soudit, že kostel byl zděný, zatímco obytnou zástavbu tvořily dřevěné objekty, zabezpečené lehkým ohrazením či otyněním. Vznik dvorce a příslušného vesnického sídliště souvisí s kolonizací horního toku Janovického potoka. Chronologickou oporou je pouze architektura kostela, datovaná typologicky do 70.–80. let 12. století (*Merhautová* 1971, 357). Takto úzké vymezení je možné, byť

³ Publikace využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

hypotetické, spíše lze ale uvažovat o širším intervalu poslední třetiny 12., případně počátku 13. století. Svatomartinské patrocinium se u románských kostelů objevuje od 12. století, hlavní vlna rozšíření pak spadá do let 1200–1250 (*Boháč* 1973, 369–388). Můžeme tedy předpokládat, že někdy koncem 12. století se zde usadil Jan, knížecí družiník a blíže neznámý předek pánů z Janovic. Jeho jméno je však uchováno v názvu obce Janovice, tj. „ves lidí Janových“. Páni z Janovic patřili k rozvětvenému rodu erbu orlice. Erbovní znamení je neklamným dokladem příbuzenských vztahů s vlastníky blízkých Olbramovic či Jankova, podílejících se tehdy na osidlování dnešního Benešova a Podblanicka (*Sedláček* 1925, 21–22).

Prvním historicky doloženým příslušníkem rodu byl Konrád z Janovic, uváděný jako svědek na listině krále Václava I. v roce 1243, což je také první zmínka o Janovicích (*RBM II*, č. 2788, s. 1220). Tento muž je velmi pravděpodobně totožný s Konrádem, jenž byl roku 1234 purkrabím na královském Zvíkově (*RBM I*, č. 861, s. 404). Konrád se rovněž těšil důvěře Václavova nástupce, Přemysla Otakara II. Spolu se svým synem Purkartem svědčil na listině z roku 1250 (*RBM I*, č. 1279, s. 593), poté o něm zprávy mizí. V osobě Purkartově vstoupili janovičtí páni poprvé do vysoké politiky. Nejprve je k roku 1260 doložen jako královský purkrabí na Zvíkově (*Tříška et al.* 1986, 217), Purkartova věrnost a nepochybné organizační schopnosti později vedly krále Přemysla k tomu, že jej pověřil kolonizací strategické části pohraničního hvozdu podél Zlaté stezky. K její ochraně zakládá hrad Vimperk čili Winterberg, po kterém se v roce 1263 poprvé psal. Purkartovu dobu zde pamatuje mohutný raně gotický donjon, zvaný Vlčková věž (*Tříška et al.* 1986, 207–209). Odtud byl jen krok do alpských zemí, kde se stal oporou Přemyslovy expanze. Zastával úřad hejtmana ve Štýrsku a poté v Horních Rakousích (*Sedláček* 1927, 267). Bezesporu též patřil k Přemyslově jízdě, i když Purkartova účast v bitvách u Kressenbrunu a Dürnkrut výslovně doložena není (srv. *Žemlička* 2011, 443–476). Významnou roli sehrál v letech po smrti Přemysla Otakara II. v roce 1278. Česká šlechta tehdy poprvé vystoupila jako státotvorný reprezentant království, přebírající odpovědnost za jeho budoucnost. Spolu s biskupem Tobiášem z Bechyně se Purkart zasloužil o ukončení braniborské okupace a návrat mladého Václava II. Jako vůdce panského seskupení Janoviců, Benešoviců, Buziců, Markvarticů a dalších rodů se stal politickým protihráčem Závěse z Falkenštejna a jeho spojenců. Purkartův vliv u dvora dočasně zastínil ambiciózní Falkenštejn, ale po jeho pádu jej opět získal (*Vaniček* 2002, 387; *Žemlička* 2017, 106–112). Po svěřených úřadech maršálka a nejvyššího hofmistra se stal pražským purkrabím. Naše sporé vědomosti o pozoruhodných osudech janovického rytíře a královského dvořana Purkarta z Janovic a Vimperka uzavírá rok 1295, kdy je naposled v pramenech zmiňován. Ve stejném roce však při zemském soudu již působí Purkartův syn Zdik (*Sedláček* 1927, 270–271).

2.1.2 Ve službách Lucemburků (14. století)

V 1. polovině 14. století se o janovická panství ve středních a jihozápadních Čechách dělila čtveřice bratří – Jan, Vavřinec, Herbard a Pešek (Petr) z Janovic (*Sedláček* 1927, 268). V roce 1341 společně získali souhlas krále Jana Lucemburského ke stavbě hradu Husi na horním toku Blanice na okraji vimperského panství, kde ještě drželi hrad Kunžvart (*Tříška et al.* 1986, 80, 116). Oba strategické pohraniční hrady byly královským lénem, manstvím, což svědčí o přetrvávající úzké vazbě mezi Janovickými a panovníkem. O rozvoj samotných Janovic se přičinil zvláště Herbard, jenž si je patrně zvolil za svou rezidenci. V roce 1336 byl dospělý, zmiňován je ještě roku 1356 (*Sedláček* 1927, 268). S jeho jménem je spojeno vysazení městečka, vrcholně gotická přestavba kostela, jež vyniká elegantně profilovaným portálem, dnes

zakrytým předsíní. V této době, ne-li dříve, došlo k přeložení panského sídla na severní konec janovické ostrožny do blatné, dobře chráněné polohy (*Kašička* 2006, 63). Zdá se nepravděpodobné, že by vlastní vrchnostenské sídlo stálo stranou aktivit, jež v Janovicích Herbard vyvíjel. Byl to proto nejspíše on, kdo zde snad ještě před polovinou 14. století vyzdvihl nevelký vodní hrad v jeho dnešním rozsahu. Několik keramických zlomků a parvus Václava II., nalezené při archeologickém výzkumu, nejsou s tímto předpokladem v rozporu. Hrad, uzavřený dodnes zčásti dochovaným vodním příkopem a vybavený trojprostorovým palácem a dvěma obytnými věžemi, se dochoval v hmotě nynějšího zámku.

V tradici dvorské služby pokračoval Herbardův bratr Petr z Janovic a Vimperka, pán na Petršpurku (Petersburg), středisku dalšího janovického panství v severozápadních Čechách, jež při prodeji roku 1483 tvořilo 15 vesnic a 2 městečka, Kryry a Jesenice (*Anděl et al.* 1984, 373). Roku 1359 byl obléhán, spolu se syny zesnulého bratra, hrady Vimperkem, Husí, Kunžvartem a příslušným zbožím čítajícím 2 městečka, Vimperk a Husinec, a dále 36 vesnic (*Tříška et al.* 1986, 80, 116, 207–208). V letech 1359–1362 byl hofmistrem císařovny Anny a v roce 1364 nejvyšším hofmistrem Karla IV. (*Vlasák* 1873, 35). Jeho zásluhou se ocitl janovický erb s označením „D(omi)ni de Wint(er)berg“ v proslulé znakové galerii na hradě Laufu u Norimberka, reprezentující dvůr Karla IV. (*Růžek* 1988, 137–311).

Patrně Petrovým synem byl další významný člen rodu Purkart (Burchard) z Janovic, řečený Strnad. Kariéru u dvora krále Václava IV. začal jako dvorský sudí (1390–1396), v letech 1390–1397 byl mistrem královské komory a v letech 1394–1396 dosáhl funkce nejvyššího purkrabí Českého království. Purkart Strnad z Janovic a na Vožici, již měl v zástavě, patřil do úzkého okruhu králových oblíbených rádců. Václavovu důvěru si podržel i poté, co musel úřad po vítězství panské jednoty nad králem postoupit Jindřichu z Rožmberka. Zůstal členem rady a král mu zapsal významné pohraniční pevnosti českého státu v dnešním Sasku – hrady Königstein, Lilienstein a Sonnenstein s městem Pirnou (*Štěpán* 1994, 24–44). Výrazem stoupající prestiže i majetku byl přesun sídla Janoviců do nové důstojné rezidence na hradě Vysoký Chlumeč na Sedlčansku kolem roku 1385. Dvoupalácové jádro hradu odkazuje k architektuře karlovske epochy. Zboží hradu Chlumce zahrnovalo v době svého největšího rozmachu 17 vesnic, na jižním konci Sedlecké kotliny pak navazovalo rovněž janovické panství Sedlec-městečko s kostelem sv. Jeronýma (*Bělohlávek et al.* 1985, 398). Purkart, zachovávající věrnost králi, se stal trnem v oku panské opozici a to se mu stalo dne 11. 6. 1397 osudným. Přímo na zasedání královské rady v nepřítomnosti krále, svolané na hrad Karlštejn, byl Purkart spolu se svými druhy, Štěpánem z Opočna, Štěpánem Poduškou z Martinic a Markoltem z Vrutice, velmistrem johanitů, úkladně zavražděn. Pachatelem byl vévoda Jan Opavský a Ratibořský, přezdívaný poté posměšně mistr (popravčí) Hanuš s několika dalšími pány. Vrazi králi Václavovi oznámili, že jej zbavili zrádců, a vrtkavý král za několik měsíců zločin nepochopitelně legalizoval listinou, již František Palacký nazval nejostudnějším dokumentem doby. Oběti karlštejských vražd, včetně Purkarta Strnada, našly místo posledního odpočinku v malostranském kostele Panny Marie pod Řetězem (*Štěpán* 1994, 24–44).

Možná že ještě před koncem 14. století došlo ke stavebním úpravám janovického hradu, čemuž by nasvědčovaly sedlové portály v suterénu paláce (*Kašička* 2006, 64). Zdá se však, že již na přelomu 14. a 15. století páni z Janovic definitivně svůj rodový hrad opustili a jeho novými majiteli se stali na krátkou dobu Šternberkové. V roce 1407 se Anežka z Janovic, vdova snad po Purkartu Strnadovi, soudila s Albertem ze Šternberka o věno na hradě. Páni z Janovic však zůstali kollatory janovického kostela, neboť zde byli nepochybně pochováni jejich předkové. Kromě Purkarta III. jsou v této úloze později doloženi synové Petrovi, Dětrich (Jetřich) a Jan (Jenec) z Janovic a Petršpurka (*Sedláček* 1927, 268). Purkartovi synové Purkart, Jenec, Jetřich a Petr se dělili o rodová panství i hrad Vysoký Chlumeč,